

irodalmi korszak kezd végérvényesen lezárulni, hogy helyt adjon a következőnek, amelyet ért is, meg nem is, de legalább azt tiszta szívvel mondhatja: méltó utódok kezebe jut az, ami nem más, mint a magyar irodalom jövője." Ezt érezhetjük Kulcsár Szabó Ernő könyvének végére érve is. Sok mindent értünk is, meg nem is benne, sok mindennel nagyon egyetértünk, mással kevésbé, de vitathatatlan értékeit a nagy teljesítménynek kijáró tisztelettel szívesen konstatáljuk. Azzal a jóleső érzéssel, hogy végső lényegével mindenképpen azonosulhatunk. S ennél fogva bizonyosak lehetünk abban, hogy a magyar irodalomtörténet jövője méltó kezekbe kerül.

KELEMEN ZOLTÁN

Valami megvan

„Valamivel több”

T. D.

Igen, erre gondoltam, mikor elolvastam Kulcsár Szabó Ernő irodalomtörténetét. Valami megvan. És azt is hozzátettem még: Végre. Itt a szöveg fehéren-feketén, az, ami már kellett régóta, de nem volt, helyette protokollszövegeket olvashattunk, melyekben sorokban mérték az irodalmat és a művészt. Hiszen nemcsak arról van szó, hogy a Kulcsár Szabó által említett szövegek jó részét nem lehetett olvasni (például Márait vagy Határ Győzőt), az irodalomról sem lehetett azt vagy úgy elmondani sokáig, ahogy és amit ez az irodalomtörténeti füzet elmond.

Kulcsár Szabó Ernő mondanivalóját beleágyazza a kortárs európai szellemiségbe, a társadalmelemzésbe és a filozófiai áramlatokba. Egyrészt már könyve felütésében jelzi, hogy irodalmunkban megszakadt az a folytonosság, amely a rendszerváltás (1945–1948) előtt jellemezte. Ezáltal egy jellegzetes irodalmi alakulat jött létre Közép-Európában. Erre a mesterséges képződményre alapvetően más szabályok érvényesek, mint a kortárs európai irodalmakra. Másrészt a szerző nem mond le, hiszen nem is mondhat le a kapcsolatok, a távolabbi-régebbi hajszálgyökerek állandó keresésével (pl. Márai, Határ) arról, hogy egy nagyobb gondolati hagyományon – az európain – belül is elhelyezze a jellegzetes szerveződésű magyar irodalmat, mely éppen az említett szerzők sorsával szoros összefüggésben egyúttal emigráns és határainkon túli, kisebbségi magyar irodalom is volt az elmúlt évtizedekben. (Megjegyzem, éppen ezért hiányzott – legalábbis nekem – Kulcsár Szabó irodalomtörténetéből az íróként és költőként egyaránt kiváló Faludy György vagy Kányádi Sándor neve, munkássága a kötetből.)

A füzetnyi munka igyekszik minél teljesebb képet adni az elmúlt negyvenhat év magyar lírájáról, drámájáról és epikájáról. Jó olvasni úgy, ahogy egy nagytakarítást néz az ember, kicsit részt is vesz benne, s látja, hogy – lám – ez ide kerül, ez amoda, annak ott a helye, ennek meg itt. És minden rendeződik, egészül, „meg van mondva”, hogy mi *van*. Kulcsár Szabó tág horizontjába befér majd nem az egész „mai” magyar irodalom. Azért csak majd nem, mert az minden bizonytalannal nyilvánvaló az olvasó előtt, hogy e rövid összegzésbe szinte csak az első vonalbeli alkotók, koruk, műfajuk reprezentánsai kerülhettek bele. Számomra legalább úgy tűnt, hogy – úgy vélem, igen szerencsésen – nem is az egyes alkotók ismertetésén, művészetük bemutatásán volt a hangsúly, nem

ez volt az író szándéka. Inkább egyetlen gondolati-történeti ívet rajzolt ebben a művében, és ehhez képest válogatta össze azokat az alkotókat, akikkel véleménye szerint illusztrálni lehet a magyar irodalom folyamatának mozzanatait. Ezt látszik igazolni egyébként az is, hogy egy-egy szerző munkássága többször is szóba kerül (Illyés, Weöres, Határ stb.) akkor, amikor éppen műveiknek egy bizonyos csoportjával szándékozik megvilágítani Kulcsár Szabó a magyar irodalom bizonyos aspektusait.

Azonban még mindezekkel együtt sem értem, hogy mi vezethette szerzőt Hamvas Béláról tett egyetlen kijelentésének (mely szerint Hamvast elkápráztatta egy „mélyebb” és „igazabb” lét spirituális vonzása, 65.) megfogalmazására, valamint arra, hogy a Szentkuthy Miklós által valószínűleg egyedül képviselt epikai irányzat nem-hogy helyet nem kapott irodalomtörténetében, hanem ha névmutatót mellékelni volna művéhez Kulcsár Szabó, akkor talán még ott sem olvashatnánk „Szent Orpheus” nevét, aki pedig olyan egyedül és követhetetlen alkotott, akárcsak az e kötetben joggal méltatott Ottlik Géza *Iskola a határon* című művével, vagy az éppen nem méltatott Hamvas Béla *Karnevál* című nagyregényével, melyről Esterházy Péter is elismerően nyilatkozik *A kitömött hattyú* című gyűjteményében.

Arról van szó tehát, hogy az ún. politikai protokoll elmúltával esztétikai protokollt látok kibontakozóban a magyar irodalomhoz való viszonyulásban. S bizony tetsetős nékem ez a látvány.

Látom a sokféle eljövendő irodalomtörténetet sorakozni a polcomon. Aki eztán késztetést érez rá mind felkészültségében, mind kedvében, megírja majd a magyar irodalom történetét úgy, ahogy ő látja. Kulcsár Szabóéhoz hasonló jó szövegek fognak egymással diskurzust folytatni, vitatkozni. Ezért (is) nagyon jó, hogy van ez a könyv, hogy megjelent, hogy lett nekünk, olvashatjuk, beszélgethetünk róla. S jutnak majd eszünkbe szép s kevésbé szép gondolatok ennek vagy annak az alkotónak, irányzatnak vagy műfajnak a megítéléséről, szerző és olvasó véleménykülönbségéről, s több ilyen szép dolgokról. Mint amilyen például a posztmodernről való beszéd egyfelől, másfelől némely alkotók műveinek elhelyezése e fogalom határain belül.

Mikor lezajlott az a – nemzedékváltásnak is felfogható – folyamat, melynek eredményeképpen megszületett Esterházy Péter *Termelési regénye* vagy Nadas Pétertől az *Egy családregény vége*, amikortól tehát a posztmodern Magyarországon bontogatni kezdte szárnyait, s Balassa Péter írta első esszéit, elméleti írásait, akkor hazánkba vagy egyáltalán nem, vagy csak igen töredékesen és kimagozva jutottak el a posztmodern elméletíróinak szövegei és a posztmodern művészeti alkotások (építészet, film, irodalom, zene stb.). Nehéz is volt, könnyű is volt ilyen helyzetben magyar posztmodernnek lenni, írónak. Nehéz volt, lehetett, mert éppen az az elméleti-kortársi kontroll hiányzott, amely a Lajtától nyugatra teljesen normálisan adva volt; ugyanakkor igen könnyű volt, mert hiányzott ez a külső kontroll, illetve nem működött, így a befogadó, az olvasó nem konfrontálódhatott a *mással*, amihez képest meghatározhatta volna azt, ami *van*, vagyis a hazai szövegeket. Körülbelül olyan esős-nyirkos fülledtség állt be az irodalomban, mint amilyenről éppen Esterházy írt a *Hrabal könyve* bravúros eső-metaforájában.

Aztán a zsilipek megnyíltak, vagy – maradványok előbbi példánknál – az ég csatornáit eldugultak, és lefordították a *Lét és Időt* Martin Heideggertől (ami ugyan nem posztmodern, de nélküle bajos lenne megérteni a posztmodern) és a Kulcsár Szabó Ernő által is emlegetett Jacques Derrida néhány művét. A posztmodern filozófusokat (Foucault, Baudrillard, Derrida, Vattimo, Virillio stb.) most már egyre többen olvashatják magyarul, és egyre többet lehet magyarul olvasni tőlük. Lefordították azokat a szép-

irodalmi műveket is, melyek vagy ott voltak a posztmodern születésénél (Georges Bataille: *A szem története, Madame Edwarda, A halott*, Európa Könyvkiadó, Bp. 1991.), vagy maguk a vérbő posztmodern szövegek (Martin Amis, Ignácio de Loyola Brandão művei például), s végül, de nem utolsósorban felnőttek olyan nemzedékek, melyeknek néhány képviselőjéről (Garaczi László, Kukorelly Endre, Rakovszky Zsuzsa) maga Kulcsár Szabó is említést tesz, és kiknek eddigi munkássága inkább hasonlít a posztmodernre, mint az eddig annak ismert magyar szépirodalom. (Különösen érdekes ez egy olyan korban, amikor bizonyos jelek – Richard Rorty gondolati világa – már a posztmodern meghaladására engednek következtetni.) Mindennek gyakorlati megjelenése Balassa Péter némely publikációjából lemérhető. Gondolok itt Peter Greenaway *Prospero könyvei* című filmjéről írt recenziójára (Balassa Péter: *Prospero lapozgat és vonul*. Filmvilág, 1992. február 24–28.), melyből kitűnt, hogy éppen az elméleti megalapozottsága hiányzik és hiányzott nálunk a kritikai magatartásnak. (Erre a problémára is utal Beck András *Nincs megoldás, mert nincs probléma* című könyvében, József Attila Kör–Pesti Szalon Könyvkiadó, 1992.) Néhány hónappal később ugyanott megjelent Csáky M. Caliban szövege ugyanerről a filmről. (Csáky M. Caliban: *Az eltörhetetlen pálcá*. Filmvilág, 1992. július 16–21.) Az értelmezés különbsége szembeszökő volt. Egy-értelművé vált, hogy itt egy olyan új beszédmód bevezetése szükséges, mely gyökeresen különbözik az eddigiektől, s ehhez képest az eddig posztmodernnek nevezett hazai regények és egyéb művek nem hoztak novumot a hetvenes évek első felével szemben.

1989–90 körül már világosan körvonalazódtak ezek a kontúrok a magyar irodalomban, s ez mára csak egyértelműbbé vált. A helyzetet bonyolítja, hogy az a Hajnóczy Péter, akire a posztmodern kategóriát még leginkább lehetne alkalmazni (ha egyáltalán engedi a posztmodern a kategorizálást), soha nem volt besorolható az Esterházy–Nádas-féle vonalba, ennek ellenére az újabb nemzedékeket tudatosan vagy tudatlanul azok a módszerek vonzzák, melyeket ő alkalmazott az 1970-es években műveiben. Bár életműve minden bizonnyal torzóban maradt; mégis furcsálltam, hogy éppen egy olyan magyar író munkásságára nem tér ki részletesebben Kulcsár Szabó, aki nemcsak képességeihez mérten tartotta szemmel nem magyarul író pályatársait, hanem egyúttal művészetében igen tiszta párhuzamban állt velük (például Malcolm Lowry művei: *Vulkán alatt, Át a Panamán*).

Jellemző egyébként, hogy Esterházy és Nádas, valamint az általa magyar posztmodernnek nevezett alkotások elméleti gyökereinél Kulcsár Szabó Ernő Wittgensteint említi. Azt a Wittgensteint, aki inkább a nyelvvel foglalkozott, mintsem a szöveggel, és inkább analitikusan. Vajon milyen kijelentéseként aposztrofálta volna a *Filozófiai vizsgálódások szerzője* az olyan vendégműveket, amilyenek például Derrida *Grammatológiájában* előfordulnak? A wittgensteini nyelvfilozófia minden bizonnyal ösztönzőleg hatott a posztmodern szövegelméletek kidolgozására, de túlzás lenne azt állítani, hogy benne gyökerezne egy ilyen elmélet, vagy ő maga volna egy ezek közül az elméletek közül.

Természetesen mindenki másképp rak rendet, máshová rakja a dolgokat a „helyükre”. Általános törvényszerűségekből vagy szükségszerűségekből sem hiszek, főleg az irodalomban nem látom sehol ezeket a törvényszerűségeket. Mindössze szép vagy kevésbé szép szövegeket látok, jó diskurzusokat (mint amilyen Kulcsár Szabó jó szövege körül is kibontakozhat), s remélem, hogy Kulcsár Szabó Ernő értő, gondos munkájának már a közeljövőben méltó követői lesznek.